

Yayın Geliş Tarihi: 29.11.2024
Yayına Kabul Tarihi: 04.04.2024
Online Yayın Tarihi: 15.06.2024
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1397927>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 26, Sayı: 2, Yıl: 2024, Sayfa: 557-570
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

HERMANN HESSE'DE BILDUNGSROMAN İZLEĞİNİ ARAMAK: “GENÇLİK GÜZEL ŞEY”

Başak ÖNER GÜNDÜZ*

Öz!

Alman edebiyatında 18 ve 19. yüzyıllarda sık görülen bir tür olan Bildungsroman, başka ulusların edebiyatlarında da örnekleri sergilenen ve günümüze kadar etkisini sürdürebilmiş bir roman türüdür. Genel olarak bir kahramanın, çocukluk döneminden başlayarak nasıl olgunlaştığını kronolojik bir şekilde anlatan otobiyografik anlatımlı romanlardır. Eğitim, gelişim ve sanatçı romanları gibi alt türleri bulunan Bildungsromanda, kahramanın gelişimi diyalektik bir şekilde gerçekleşir. Kahramanın gelişmesinin kıstası toplumla uzlaşmayı öğrenmesidir. Dolayısıyla Bildungsromanlar genel olarak mutlu bir sonla biter. Bu çalışmada, Alman edebiyatının Nobel ödüllü yazarı Hermann Hesse'nin 'Gençlik Güzel Şey' isimli uzun öyküsü, Bildungsroman özellikleri çerçevesinde incelenmiştir. Hesse, 'Gençlik Güzel Şey' eserinde çocukluk döneminde çevresi tarafından onaylanmayan tavırlara sahip olan ve yıllar sonra evine ideal kimliğine kavuşarak dönen bir gencin hikâyesini anlatır. Çalışmanın amacı, edebi eserin okumasını Bildungsroman çerçevesinde yapabilmek ve geleneksel Bildungsromanın dışında gelişmiş bir Bildungsroman versiyonunu göstermektir. Nitekim bu edebi eserin, bazı özellikler açısından Bildungsromanın geleneksel çizgisinde olduğu; fakat bazı özellikler açısından da Bildungsromanın modern versiyonlarına dahil edilebileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bildungsroman, Oluşum Romanı, 'Gençlik Güzel Şey', Hermann Hesse, Alman Edebiyatı.

LOOKING FOR THE BILDUNGSROMAN THEME IN HERMANN HESSE: “YOUTH IS A BEAUTIFUL THING”

Abstract

Bildungsroman, a genre frequently seen in German literature in the 18th and 19th centuries, is a type of novel whose examples are also exhibited in the literature of other

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Öner Gündüz, B. (2024) Hermann Hesse'de bildungsroman izleğini aramak: “Gençlik güzel şey”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26 (2), 557-570.

*Dr., T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, ORCID: 0000 0003 3053 0566
basakoner@windowslive.com

¹Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

nations and has maintained its influence until today. In general, they are autobiographical novels that tell chronologically how a hero matures, starting from his childhood. In Bildungsroman, which has subgenres such as education, development and artist novels, the development of the hero takes place in a dialectical manner. The criterion of the hero's development is that he learns to compromise with society. Therefore, Bildungsromans generally have a happy ending. In this study, the long story 'Youth is a Beautiful Thing' by Hermann Hesse, the Nobel Prize-winning author of German literature, was examined within the framework of Bildungsroman features. In his work 'Youth is a Beautiful Thing', Hesse tells the story of a young man who had attitudes that were not approved by those around him during his childhood, and who returns home years later with his ideal identity. The aim of the study is to read the literary work within the framework of Bildungsroman and to show a developed version of Bildungsroman other than the traditional Bildungsroman. As a matter of fact, this literary work is in the traditional line of Bildungsroman in terms of some features; however, it has been seen that it can be included in the modern versions of Bildungsroman in terms of some features.

Keywords: Bildungsroman, Novel of Educational Development, 'Youth is a Beautiful Thing', Hermann Hesse, German Literature.

GİRİŞ

Alman edebiyatının roman geleneğinde 18 ve 19. yüzyıllarda yaygın olarak örnekleri sergilenen Bildungsroman, ünü dünyaya yayılmış ve hatta günümüz edebiyatlarına farklı şekillerde sirayet etmiş bir türdür. Bildungsroman, sözcük açılımı olarak Almandaca üç kelimeyi işaret eder: Bild, Bildung ve Roman. 'Bild' sözcüğü en yaygın anlamından başlayarak 'resim', 'tablo', 'manzara', 'imaj', 'fikir', 'figür' anlamlarına gelir (Almanca Türkçe Sözlük, 1998). 'Bildung' sözcüğü ise Almanca- Türkçe sözlükte yine sırasıyla 'tesis', 'bünye', 'talim – terbiye', 'tahsil', 'adabımuaşeret' (Almanca Türkçe Sözlük 1998) anlamlarına karşılık gelirken; Almanca – İngilizce sözlükte 'eğitim', 'kültür', 'kurma', 'şekil verme', 'biçim verme' (Almanca İngilizce Sözlük, t.y.) anlamlarına gelir. Alman dili araştırmacısı Gero von Wilpert, 'Sachwörterbuch der Literatur' eserinde Bildungsroman kavramının ilk olarak Alman dilbilimci Karl Morgenstern tarafından 1803 yılında türetildiğini ve 1870'li yıllarda Alman filozof Wilhelm Dilthey tarafından yaygın olarak kullanıldığını belirtir. Ayrıca kavramın odak noktasının, sorumluluk sahibi olabilmesi için zihinsel yeteneklerini geliştirmesi gereken bir roman karakteri olduğunu anlatır. Wilpert, roman karakterinin gelişimini kapsayan üç aşamalı bir süreçten bahseder: Öznellik, bilincin aydınlanması ve uyum farkındalığı. Karakter bu süreci birtakım hatalar ve hayal kırıklarını da içeren deneyimlerden geçerek tamamlar (Wilpert, 2001, s. 91). Celal Kudat ise 'Deutsche Literatur' eserinde Christoph Martin Wieland'ın 'Geschichte des Agathon' (Agathon'un Hikayesi) romanının Alman edebiyatındaki ilk oluşum ve gelişim romanı (Bildungs- und Entwicklungsroman) olduğunu bildirir. Kudat'a göre Wieland bu romanıyla insanın ne tamamen hayvan ne tamamen ruhtan ibaret olduğunu gösterir ve toplumun iyiliği

için kahramanın doğal dürtülerini aklın yardımıyla kontrol altına alması gerektiğini öğrenir (Kudat, 2012, s. 68).

Gerçeğin romana yansıma biçimleri üzerine düşünüp roman türleri üzerine çalışmalar yapan Mihail M. Bahtin ise ‘Bildungsroman ve Gerçekçiliğin Tarihindeki Önemi’ başlığında toplanan yazısında, başkahramanın kuruluş biçimine göre romanı şöyle sınıflandırır: yolculuk romanı, sınanma romanı, yaşamöyküsel roman ve oluşum romanı (Bildungsroman). Yolculuk romanında kahraman hareket halindedir ve bu sayede kahraman dünyanın birbirinden farklı ve birbirine zıt unsurların bir araya gelişinden ibaret olduğunu anlar. Sınanma romanında, kahraman cesaret, inanç ya da bağlılık gibi bir özelliği itibariyle sınanır ve yolculuk romanından farklı olarak bu tür roman okura, insanın karmaşık bir yapısı olduğunu gösterir. Yaşamöyküsel roman ise özyaşamöyküsel ya da yaşamöyküsel aile romanı gibi alt türlere ayrılır. Yolculuk ve sınanma romanlarında olay örgüsü başkahramanın yaşamının sıradan bir şekilde ilerleyişinin durması ve işlerin değişerek başkahramanın farklı bir rotaya yönelmesi üzerine kuruluyken; yaşamöyküsel romanda olay örgüsü doğum – çocukluk – eğitim hayatı – evlilik gibi olağan bir yaşamın aşamaları üzerine kuruludur. Bildungsroman ise “romanda oluş süreci içinde insan”ı (Bahtin, 2016, s. 25) anlatır. Bahtin kronolojik olarak Bildungsroman örneklerini verir: Kyros’un Eğitimi (Ksenophon), Parzival (Wolfram von Eschenbach), Gargantua ve Pantagruel (François Rabelais), Simplicissimus (Grimmelhausen), Wilhelm Meister (Goethe), Yeşil Heinrich (Gottfried Keller), Oblomov (Gonçarov), Büyülü Dağ (Thomas Mann). Ancak Bahtin, isimlerine yer verdiği romanların bazı araştırmacılarca Bildungsroman kategorisine alınmadığını da belirtir. Çünkü sözü edilen romanların bazıları yaşamöyküsel iken bazıları özyaşamöyküsel ya da bazıları başkahramanın eğitim sürecine kronolojik olarak yönelmişken bazıları macera içeren daha karmaşık olay örgüsüne sahiptir. Bahtin bu sebeple Bildungsromanın özelliklerini tekrardan gözden geçirmek gerektiğini düşünür ve yeni bir isimlendirme daha yapar: “insanın belirişi romanı” (Bahtin, 2016, s. 28). *İnsanın belirişi romanında*, insan yaşıyla, eğitimiyle ya da tarihsel olarak belireceğinden Bahtin bu roman türünü de alt kategorilere ayırarak kapsamlı açıklamalar yapar (Bahtin, 2016, s. 15-30). Ancak kapsamının genişliğine rağmen Bildungsromanın bir özelliğinin öneminden şöyle bahseder:

“Dünyanın Bildungsroman’da deneyim ve okul olarak kavramsallaştırılması çok verimli oldu: İnsana dünyanın, romanın daha önce yabancı olduğu değişik bir yanını açmıştır. Romanda olay örgüsünün öğelerinin radikal bir yeniden değerlendirilmesine yol açtı ve dünyayı görmek için romana dönük yeni ve gerçekçi anlamda üretken bakış açıları keşfetti. Ama dünya bir deneyim ve okul olarak esasen hareketsiz ve olmuş-bitmiş, aynı kaldı; okuyup inceleyen için inceleme süreci içinde değişti” (Bahtin, 2016, s. 30).

Bahtin’e göre Bildungsroman ile birlikte okur edebi eserde *bir deneyim ve okul olarak dünya* ile karşılaştı. Böylelikle Bildungsromandan sonra edebi

metinlerin alımlama ve değerlendirilme biçimleri de değişmiş oldu. Bildungsroman kavramı, bazı kaynaklarda eğitim veya gelişim romanı olarak da ele alınabilmektedir. Ancak bu roman türleri olay örgüsünün merkezinde eğitim ve gelişimi tutarken; Bildungsromanın merkezinde manevi anlamda bir biçimlenme ve kültür yer alır (Duran, 2018, s. 32). Yine de eğitim ve gelişim romanlarının Bildungsromanların çok uzağında konumlanmadığını ve hatta onun alt türleri arasında olduğunu söylemek gerekir: Künstlerroman (sanatçı romanı), Entwicklungsroman (gelişim romanı), Erziehungsroman (eğitim romanı). Künstlerroman ise merkezinde bir sanatçının bulunduğu ve sanatçının sanatını icra edebilmesi ve gelişebilmesi uğruna çektiği sancılı süreci konu edinen sanatçı romanıdır (Sevinç, 2016, s. 111).

Bildungsroman, kahramanın “bilinçli bir girişim” (Özdemir, 2018, s. 501) ile giriştiği ve bazen “ruhsal bir krizle belirlenmiş olan çeşitli deneyimler” (Özdemir, 2018, s. 501) neticesinde gelişip kendisini yetiştirdiği romanlardır. Kahramanın dış dünyada edindiği deneyimleri ile ideal kişiliğine ulaşmasını konu edinen (Ünal, 2020, s. 50) Bildungsroman, genellikle kronolojik bir çizgide kahramanın yetişmesini çocukluk evresinden başlatır ve olgunlaşmayı hem zihinsel hem davranışsal olarak içerir. Ancak kahramanın dışarı çıkıp deneyim edindiği süre zarfında sorunsuz bir olgunlaşma ve gelişme evresi geçirdiğini düşünmemek gerekir. Kahraman gelişirken reddedebilir, bocalayabilir ve ardından uyum gösterebileceğini kavrar. Güzel Zeynep Tunçok’un da belirttiği gibi kahramanın gelişim serüveni “birey-toplum diyalektiği bağlamında” gerçekleşir ve “Kişi, içinde bulunduğu toplumda eğitim, ilişkiler, kurallar ve düzen çerçevesinde kendisine bir nokta arar” (Tunçok, 2019, s.44).

Bildungsromanda kahraman ve dünya arasında tek yönlü olmayıp birbirine akan ve birbirini etkileyen bir ilişki yaşanır. Kahraman, dünya karşısında çaresiz olmadığı gibi etkisiz bir rolde de değildir. Bu durum, Bildungsromanı geleneksel romandan farklılaştırır. Bahtin’in geleneksel roman ve Bildungsroman konusundaki görüşlerini yorumlayan Meltem Gürle, her iki roman türüne yönelik şöyle bir değerlendirme yapar: Geleneksel roman kahramanı, kendisini çevreleyen dünya karşısında durağan bir rolde olduğu için gelişme ve olgunlaşma şansı yakalayamazken; Bildungsroman kahramanı olaylar geliştikçe kendisini dönüştürme imkanına sahiptir (Gürle, 2018, s. 153). Bu tespit uyarınca, geleneksel roman ve Bildungsroman türlerine yansıyan dünya şablonlarının da farklı olduğunu söylemek mümkündür. Birinde statik bir dünya varken, diğesinde devinimli ve gelişimi destekleyen bir dünya vardır. Benzer bir bağlantı, Bildungsromanla birlikte ortaya çıkan kahraman açısından da yapılır:

“[...] oluşum romanı, tamamlanmış ve bitmiş bir karakterden ziyade, gelişmekte ve değişmekte olan bir kahraman yaratır kendine. Daha önemlisi, insanı natamam – yani oluşmakta olan, bir süreç içinde bulunan bir şey olarak görür ve öyle resmeder” (Gürle, 2018, s. 153).

Bildungsroman, kahramanın fiziksel enerjisinin en yüksek olduğu çocukluk ve gençlik dönemlerinde onu zengin deneyimlerden geçirip çeşitli sınavlara tabi tutarak, onun toplum tarafından sevimsiz kabul edilen ya da törpülenmesi uygun görülen aşırı davranışları üzerinde düşünmesini sağlar ve olgunlaşmasını mümkün kılar. Bu yönüyle Jale Parla'nın da belirttiği gibi, Bildungsroman büyümenin ve bilinçlenmenin romanıdır ve en kronolojik anlatı biçimidir (Parla, 2018a, s. 259 - 260). Kahraman, olaylar zinciri aracılığıyla kişiliği ile ilgili bir dönüşüm yaşar ve çocukluktan çıkmış olur. Bildungsroman geleneğinin belirgin bir ilk örneğini, Goethe'nin 'Wilhelm Meister'ı sayan Parla'ya göre büyümek için gerekli olan kıstas, bazen olgunlaşma iken; bazen yenilgiyle karşılaşmadır ve kimi zaman da yanılgılardan kurtulmaktır (Parla, 2018b, s. 97).

Türün en önemli eserleri arasında gösterildiği için Goethe'nin 'Wilhelm Meisters Lehrjahre' eseri hakkında kısa bir bilgilendirme yerinde olacaktır. Gürsel Aytaç tarafından 'Wilhelm Ustanın Çıraklık Yılları' ismiyle anılan eseri Goethe, Wieland'ın 'Geschichte des Agathon' (Agathon'un Hikayesi) eserinden ilham alarak yazar. Goethe bu eseri ilk olarak 1777 yılında, ardından Schiller'in teşvikiyle ve birtakım değişikliklerle 1796 yılında tekrardan yazar. Goethe'nin eserinden otobiyografik unsurlar da taşıyan eser, aynı zamanda arka planda 18. yüzyıl Almanya'sını yansıttığı için bir çağ romanıdır ve genel olarak bireyin bütünsel olarak gelişimini ele alır (Aytaç, 2001, s. 123). Eser kahramanı Wilhelm, zengin bir tüccar ailesinin mensubu olmanın sorumluluklarını yerine getirmektense tiyatro topluluklarına katılarak bir yaşam sürmeyi tercih eder; ancak başından geçen türlü olaylar vesilesiyle iş yaşantısının gerektirdiği sorumlulukları üstlenmeye karar verir. Wilhelm'in bireysel beklentisi ile toplumun ondan beklentisi arasında yaşadığı çekişme ve sonunda bir denge tutturması, bir nevi uzlaşmayı öğrenmesidir. Serap Yıldırım'ın da belirttiği üzere, toplum içerisinde uyumlu davranış sergilemek olarak ölçülen *normallik* beklentisi, bir Bildungsroman özelliğidir (Yıldırım, 2006, s. 15) Ancak burada Gürle'nin, Goethe'nin Wilhelm Meister karakterinin *itaatkâr bir köle* olmadığı ve toplum ile diyalektik bir ilişki kurup toplumun doğrularını sorgulamaksızın kabul etmediği yönündeki görüşüne yer vermek gerekir:

“Goethe romanının ana karakterini kurgularken, onu toplumsal bir birey olarak düşlemiş ve çıktığı bu zorlu yolculuğun sonunda kendisi ile iki dünya arasında bir uzlaşma sağlayacağını öngörmüştür. Bu uzlaşma yalnızca karakterin değil, toplumun da değişmesini talep eder. Onun için, bir yandan karakter 'ehlileşirken', diğer yandan toplum da esneyecek ve dönüşecektir” (Gürle, 2018, s. 156 – 157).

18 ve 19. yüzyıl Alman edebiyatının yaygın bir örneği olan Bildungsroman, zamanın ve mekânın sınırlarını aşarak farklı coğrafyalarda ve günümüze kadar edebi sahada var olmuştur. Bildungsromanın edebi anlamda kıdemini arttıran bu durum, kuşkusuz onun oluş biçiminde esneklikler talep eder. Dalım Çiğdem Ünal, tek anlamlılık döneminin bir ürünü olan geleneksel Bildungsromanın aksine günümüzde çok anlamlılığın ve çok katmanlılığın benimsendiği Bildungsroman anlayışının

hâkim olduğu metinlerin kaleme alındığını belirtir (Ünal, 2020, s. 55). Benzer şekilde, Nihan Simge Soyöz de Bildungsromanın çeşitli modernleşme bağlamlarında defalarca ve birbirinden farklı biçimlerde ortaya çıkan ve kurallara sıkı sıkıya bağlı bir tür olmadığını belirtir (Soyöz, 2016, s. 26). Bildungsroman yayılım gösterdiği geniş coğrafyalarda zamanla farklılıklar gösterse de ya da o bölgeye özgü niteliklere bürünse de genel olarak otobiyografik anlatım tarzını sürdürür. Dilthey'in bu konudaki görüşüne yer veren Hikmet Asutay, her otobiyografik anlatım tarzını benimseyen eserlerin Bildungsroman olmayacağını; fakat ideal olma sürecinin tamamlanmasını anlatan otobiyografik anlatım tarzını benimseyen eserlerin Bildungsroman sınıfına girebileceğini söyler (Asutay, 2012, s. 30).

Bu çalışmada Hermann Hesse'nin 'Gençlik Güzel Şey' isimli uzun öyküsü Bildungsroman çerçevesinde ele alınacaktır. Goethe üzerine yoğun çalışmalar yapmış olan ve edebiyatını kendini keşfetme biçimi olarak kuran (Metzler Autoren Lexikon, 2004) Hesse, bu eserinde otobiyografik anlatıcı olan genç bir kahramanın toplum idealini yakalama sürecini anlatır. Çalışmanın amacı, 'Gençlik Güzel Şey' isimli uzun öykünün Bildungsroman niteliklerini hangi açılardan taşıdığını göstermek ve roman sanatının bu türü ile birey ve dünya diyalektiğinin bir örneğini sunmaktır. Gençlik yıllarında sık sık bu roman türünde okumalar yaparak kendisini geliştirdiğini söyleyen Orhan Pamuk'un "Hayatın gizli anlamını, kayıp bir değeri araştırmaya, bulmaya uygun yapıları yüzünden, roman sanatının ruhuna ve biçimine en uygun tarz" (Orhan Pamuk, 2017, s. 22) olarak kabul ettiği Bildungsroman üzerine yapılan bu çalışma, Hesse'nin kahramanının gelişimine koşut olarak yaşamın genel bir arayış üzerine kurulu olduğunu göstermeye çalışacaktır.

'GENÇLİK GÜZEL ŞEY' KAPSAMINDA BILDUNGSROMAN İZLEĞİ

Bildungsroman zamansal ve uzamsal olarak geniş bir yayılım gösterse de türünün ilk örneklerinin bazı ölçütlerine sadık kalmaya devam eder. Bu ölçütlerin başında yolculuk imgesi gelir. Genellikle kahramanın bir yolculuğa çıkarak olgunlaşması öngörülür. Asutay, Bildungsromanlardaki bu yolculuk imgesi ile Goethe'nin İtalya gezisi arasında bir bağ kurarak yolculuğun öze dair bir bilinçlenme olduğunu düşünür:

"Aynen Goethe'nin İtalya gezisi gibi eğitim ve olgunlaşma gezisidir. Gezi motifi, sosyolojik olarak Avrupa kültüründeki gezgin çırak geleneğinden kaynaklanmış, Goethe'nin gezileriyle yazınsallaşmıştır diyebiliriz. Zira gezgin çırak, eğitim gezilerini usta olarak tamamlamaktadır" (Asutay, 2012, s. 30).

Kahramanını yola çıkararak Bildungsroman, kahramana bir gezi ziyafeti sunmaktan ziyade onun zihninin diyalektik yönden gelişmesini amaçlar. Gürle bu amacı "kendin gibi olmayanla tanışmak ve bu sürecin sonunda değişip dönüşmek" (Gürle, 2018, s. 155) olarak tanımlar. Geleneksel Bildungsromanlarda yolculuk genel olarak evin uzaklarında bir yere doğru yapılırken (Özdemir, 2018, s. 501);

günümüz örneklerinde yolculuğun içsel olarak yapılabildiği de görülür (Duran, 2018, s. 33). Hesse’nin ‘Gençlik Güzel Şey’ eserindeki yolculuk imgesi ise kahramanı evden dışarı çıkaran bir yolculuk değildir. Zaten dışarıda olan kahramanı evine döndüren bir yolculuktur. Ancak eserin kurgusundan bilinir ki kahraman yıllar önce ideal kimliğine ulaşmak üzere evden dışarı ilk yolculuğuna çıkmıştır. Bu eserde okur, kahramanın dönüş yolculuğuna tanık olur. Kahraman çocukluk evine döndüğünde, dışarıda geçirdiği zamanları hatırlar. Kuşkusuz burada Parla’nın da değindiği, geriye ve ileriye dönük zaman kaymalarının Bildungsromanda sık rastlanmadığını (Parla, 2018a, s. 259) belirtmek gerekir. Kahraman ya geçmiş halini hatırlayarak ya da gecenin bir saatinde dışarı çıkıp yalnız yürüyüşler yaparak dışarı ve içeri sentezi yapar ve yeni bir ben yaratarak toplumsal rolünü benimsemiş olur.

‘Gençlik Güzel Şey’ eseri, genç bir delikanlının evine dönüş anı ile başlar. Amca Matthäus’un *bile* delikanlıyı gördüğüne memnun olduğuna dikkatler çekilir. Çünkü bu genç, evinden uzak kaldığı yıllarda bir dönüşüm geçirmiştir ve evine döndüğünde artık dürüst ve kibar bir insandır. Yanında taşıdığı yeni valizi ve valizinden çıkan takım elbise, kitap ve pipo gibi eşyaları onun “Bir Bey gibi” (Hesse, 2022, s. 31) döndüğünün işaretidir. Ayrıca göğüs cebinde tuttuğu ve sonbaharda geri döndüğünde işe alınacağını bildiren mektup da delikanlı için önemlidir. Gürle kahramanın “toplumun işlevsel bir parçası” olması ve nihayetinde “vatandaş” (Gürle, 2018, s. 154-155) haline gelmesinde gezi yılları boyunca geçirdiği değişik yaşam anlarının öğretici olduğunu savlarken; Serap Yıldırım çalışmanın öğrenmeyi pekiştirdiğini düşünür ve çalışma hayatına geçmenin Bildungsromanın esaslarından biri olduğunu belirtir (Yıldırım, 2006, s. 16). Bu minvalde denilebilir ki eser kahramanın cebinde taşıdığı iş mektubu, onu döndüğü kasabada saygın bir vatandaş yapacak kadar işlevseldir.

Bildungsroman özelliği olarak yolculuk bu eserde, delikanlıyı evine ulaştıran bir tren yolculuğudur. “Evden çıkmak oluşum romanının başlangıç noktası” (Gürle, 2018, s. 158) kabul edildiğinden, kahramanın dışarıdaki deneyimlerden geçip evine dönmüş olması, bu eseri Bildungsromanın bir nevi son evresi niteliğinde kılar. Çünkü yolculuğun evin uzağında bir yere doğru yapıldığı geleneksel Bildungsromanların aksine bu eserde karakter dışarı deneyimlerini edinmiş ve artık evine dönmüştür. Kasabaya yaklaştıkça burada yaşayan herkesin saygısını kazanma arzusunun yoğunluğu yerini özlem duygusuna bırakır. İstasyonda karşılanıp evine giderken kardeşlerinin büyüdüğünü görür ve küçük yaşlarda onlara kötü davrandığı anları aklından geçirip pişmanlık duyar. Evi, bıraktığı gibidir. Anne ve babasına başarılarını anlatırken aynı zamanda onu dikkatle süzdüklerinin farkındadır. Eve varışı sıkılarak dinlediği bir dua ile kutsanır. Bu esnada annesinin radarında olup gözlemlendiğini ve birazdan baş başa kaldıklarında kısa bir sorguya çekileceğini bilir. Dua edip etmediği sorusuna verdiği cevabı annesi koşullu bir cümleyle karşılar: “Ama dürüst bir adam olmak istiyorsun, değil mi?” (Hesse, 2022, s. 35).

Eve saygın bir ‘adam’ olarak dönmüş olmanın ikinci sınaması aşk üzerinden olur. Kız kardeşi Lotte’nin arkadaşı Helene Kurz ile evlerinin salonunda karşılaşır. Bir zamanlar âşık olduğu Helene’in ürkek çocuksu halinden eser kalmamıştır, serpilip bir genç kız olmuştur. Ancak duygularını ilkin kimseye açmaz, acele hareket etmeyip kendi hisleri ile dışarıdaki gerçeklikleri tartmayı öğrenmiştir. Ev halkının uykuya çekilmesinin ardından avluya bakan odasının penceresinden dışarıyı izler, çocukluğuna dair sayısız an geçer aklından. İlk günü ailesi ile geçirdikten sonra, şimdi sıra kasabaya gelmiştir. Saygın bir kimlikle döndüğünü herkesin duyması gerekir:

“Sabahleyin en güzel elbisemi giydim. Doğduğum kasabaya, pek çok eski tanıdığa kendimi beğendirmek, durumumun iyi olduğunu, yurduma yoksul dönmediğimi açıkça ispat etmek istiyordum” (Hesse, 2022, s. 38).

Kasabada uğranılacak ilk durak “en kıdemli yapı” (Hesse, 2022, s. 38) olan taş köprüdür. Köprünün altından akan ırmağa, üzerinde yüzen ördek ve kazlara bakarken eski okul arkadaşına rastlar. Arkadaşı onu tanımamıştır ama bu duruma hiç bozulmadan selam verip yoluna keyifle devam eder. Ancak arkadaşının üzerindeki turuncu önlük, gözüne çarpan ilk şey olmuştur. Bakırcı ve tornacıya selam verir, çocukken onun dedikodusunu yapan kitapçıya girip alışveriş yapar, bir zamanlar korku ile devam ettiği okuluna uğrar, oradan kiliseye geçer. Kendisini hatırlatmak ve yeni kimliğini göstermek üzere kasabayı arşınlarken soluğu berber dükkanında alır. Amcası Matthäus’u ziyaret etmeden kılık kıyafetini ve saçını gözden geçirir. Çünkü amcasının evinde hâkim olan anlayış ileri derecede gelenekseldir:

“Bu evde her şeyden etrafa temiz, tatlı bir eski zaman havası yayılıyordu; biraz sert, faydalıya yöneldiği biraz fazlaca belli, ama neşe ve güven dolu bir hava. Bu evde durmadan toz alınır, ortalık süpürülür, çamaşır yıkanır, dikiş dikilir, örgü örülür, yün eğrilir” (Hesse, 2022, s. 39).

Geleneğin ve kuralların evin her detayından belli olduğu bu evde, kahramanın nasıl karşılanacağı önem taşır. Yaşadığı toplumdan alacağı onayın en büyük dilimi bu evin sahibi amcasının kontrolündedir. Ancak korktuğu gibi olmayacağı, misafir odasında ağırlanmasından hemen belli olmuştur. Yine de bir gün önce annesinin yarım bıraktığı sorgulama burada yengesi tarafından devam ettirilecektir. Yaşadığı şehirlerdeki kiliseler ve önemli din adamları ile ilgili sorgulamadan sonra bir uzlaşmaya varılıncasına “Altı yıl önce kim umardı bunu!” (Hesse, 2022, s. 40) der yengesi. “O vakit benden hiç ümit yok muydu?” (Hesse, 2022, s. 40) diye bir soru çıksa da kahramanın ağzından, uzlaşmayı bozmak ve eski anlaşmazlıkları açmak istemeyerek yengesini doğrular. Sıra 80 yaşlarındaki halasını ziyaret etmeye gelir. İleri yaşına rağmen, halanın şu cümlelerle anlatılan durumu birey ve toplum arasındaki uzlaşmanın önemi mahiyetindedir: “O kadar yaşlı olduğu, her şeyi gerilerde kalmış bir çağın görünüm ve kokusunu taşıdığı halde, iki yıl öncesine kadar hala sık sık yolculuklara çıkmış, bugünkü dünya üzerine doğru, güzel bulmasa bile belirgin ve iyicil fikirler edinmişti. Bunları taze tutuyor ve

tamamlıyordu” (Hesse, 2022, s. 41). Hala karakteri ile ilgili yapılan bu gözlemde dikkat çeken bir diğer unsur da yolculuktur. Bildungsromanda karakteri bir yolculuğa çıkarıp dönüştüren yapı, topluma ayak uydurmanın bir gereği olarak herkesin yolculuğa çıkması gerektiğini imler.

Kahraman *resmi ziyaretlerin* ardından evine dönüp kardeşleri ile vakit geçirir. Kendi dönüşümünü şimdi de aile içerisinde kanıtlamak gerekiyordu. Küçük kardeşi Fritz bir sırrını açıklarcasına içi küçük çapta etki gösteren patlayıcı maddelerin olduğu kutusunu gösterir. Kahraman, babasının bilmesi durumunda vereceği tepkiyi tahmin eder ancak hem çocukken maytap ve fişekler yüzünden atlattığı hayati tehlike gelir aklına hem de Fritz'in hevesini kırmak istemediğinden susar. Babası, Fritz'in akıllı uslu olup olmadığı ile ilgili görüşünü merak ettiğinde Fritz ile aralarındaki küçük sırrı olgunluk gösterircesine açıklamaz.

Kız kardeşi Lotte, eve birkaç haftalığına bir arkadaşının gelip gelmemesi konusunda onun fikrine danışır. Lotte'den iki yaş büyük olup öğretmen okulundan mezun olan Anna Amberg'in gelmesinde bir sakınca görmez. Zaten onun aklını meşgul eden isim Helene Kurz'dur. Evde kalacağı haftalar içerisinde bir yolunu bulup onun hakkında bazı bilgiler edinmek ister ki bir akşam yemeğinden sonra Helene ziyaretlerine gelir. Piyano eşliğinde söylenen şarkıya ve sonrasında yapılan sohbete katılır. Lotte ve ağabeyi evine kadar ona eşlik eder. Yol boyunca iki kızın konuşmalarını dinler, dönüş yolunda Helene'e dair türlü hayaller kurar. Helene'i düşünmekten uyuyamadığı bir gece, dışarı çıkıp gezinti yapmak ister. Ancak evin dış kapısının saat onda kilitlendiğini, bu saatten sonra dışarıya çıkmanın olağanüstü bir durum gibi karşılanacağını bilir. Üstelik bu kapının anahtarının yerini de bilmiyordu. Fakat dışarı çıkıp hava almak ona iyi geleceğinden eski zamanlardan alışkın olduğu bir yöntemi dener:

“Çiçeği burnunda bir delikanlıyken baba evimdeki hayatı esirlikten farksız bulur, haince ve bir serüven düşkünü gibi kendi kafamın dikine, geceleri evden sıvışır, gidip geç saatlere kadar açık bir meyhanede bir şişe bira içerdim” (Hesse, 2022, s. 51).

Eski eylemleri ve düşüncelerine dair bu itiraf önemlidir. Çünkü şu anda da evden çıkmak üzeredir ve buna uykuda olan evden ve kasabadan gizlice kalkışı. Ancak aynı eylemi yaparken dahi aynı kafa yapısında olmadığını farkındadır. Örneğin eskiden beri âşık olduğu Helene'in ona karşı aynı duyguları beslemediğini üzüntüyle karşılasa da bu durum karşısında yıkılmaz. Hayatın daha zor sınavları olduğunun bilincindedir:

“Sırlarla örülü bir hayatın genç bir adamın tatil acılarından daha karanlık geçitler, daha ağır kaderler gizlediğinden yana belli belirsiz bir sezgi vardı bende” (Hesse, 2022, s. 53).

Başkarakterin aile evine dönmeden önceki döneminde çeşitli insanlarla içki alemleri düzenleyip oradan oraya savrulduğunu ve bu esnada hem seyahatler yapıp

hem bir öğrenim hayatı sürdürdüğünü öğreniriz. Bu, çocukluk kasabasında hüküm süren yaşamın aksine, son derece hızlı bir yaşamdır. Haftalarca sürececek tatil için döndüğü evinde ise eskisi gibi sakin ve durgun kasaba yaşantısına birkaç hafta içerisinde uyum sağlamıştır. Evin günlük işlerine ve kasabanın durağan yaşantısına dahil olup “Ben de günün birinde adam olursam, yaşlanır, akıllanırsam nasıl olur diye” (Hesse, 2022, s. 54) kafa yorarak olgunlaşma konusuna nokta koymadığını, ucunu açık bırakarak gelişimini devam ettirdiğini sezdirir.

Bildungsromanın genel yapısının belirleyici yönleri şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak bireysel kimlik bilincini oluşturan biyografik yön; ikinci olarak bireyin gelişmesini zıt unsurların çatışmasına bağladığı diyalektik yön; üçüncü olarak kimlik ediniminin çizgisel olarak aktarıldığı kronolojik yön; dördüncü olarak ise çeşitli deneyimlerle bir amaca ulaştıran teleolojik yön (Gürle, 2018, s. 154). Bu özellikler uyarınca Hesse'nin eserine bakıldığında, ‘Gençlik Güzel Şey’ eserinde kahramanın kendi biyografisini, içsel durumları ve toplumsal beklentiler arasında yaşadığı çatışmalara değinerek diyalektik bir şekilde verdiği ve bunu yaparken geriye dönüşler çok az gerçekleşse de kronolojik bir doğrultu izlediği ve nihayetinde yaşadıklarından tecrübeler edinerek daha olgun bir kimliğe ulaşmayı hedefleyerek teleolojik bir durum sergilediği için, eserin Bildungsromanın temel niteliklerini taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Eserde Bildungsroman olarak değerlendirilebilecek başka detaylar da mevcuttur. Baş karakterin ‘Wilhelm Meister’i okuması, Goethe'nin bu eserin ilk Bildungsroman örneği olması açısından ilgi çekicidir. Ancak aile büyükleri ve kasaba esnafı tarafından saygıyla karşılanan delikanlının gece evinden gizlice çıkması ve arada kardeşi Fritz ile babası tarafından hoş karşılanmayacağını bildiği patlayıcı oyuncaklarla oynaması, onun hâlâ bir oluşum evresi yaşadığının bir göstergesi de sayılabilir. Eylemini hem serserilerin kalkışacağı bir “rezalet” (Hesse, 2022, s. 56) olarak nitelendirir hem de keyif almaktan kendisini alıkoyamaz.

Lotte'nin beklediği misafir Anna Amberg geldiğinde, başkarakterin daha önceki yaşamında kızlarla ilişkisinde edindiği deneyimlere istinaden edindiği düşünceler de dönüşüm geçirir: “Genç bir hanımla nazlanmaksızın, yapmacıksız görüşebilmek, onunla dengim olan biriyle konuşur gibi şu bu konu üzerinde konuşabilmek, şimdi yeni ve hoş bir şeydi benim için” (Hesse, 2022, s. 58) der. Anna, Helene kadar güzel değildir; ancak kendisi ile her konuda konuşulabilir olması, onunla ilgili güven telkin eder. Fakat Anna ile kurduğu sakin arkadaşlık ilişkisine rağmen, Helene'in fiziksel niteliklerinin cazibesine kapılmaktan kurtulamaz. Herhangi birisi ile kolayca iletişim kurmasına rağmen, etkilendiği bu kıza karşı kendisini anlatmayı beceremediğine şaşır. Çok geçmeden Helene ile ilgili kasabada bir söylenti dolaşır. Helene'nin bir başkasının evine yaptığı sık ziyaretlerin bir nişanlanma haberini getireceğinden emin olur. Onu kaybettiğini anladığında kabuğuna çekildiğini şöyle anlatır:

“Gençlerde olur ya; acımı, karşı koyan bir inat ve susmakla örülü bir koruma duvarıyla çevirmiştim” (Hesse, 2022, s. 61).

Acılı günlerini Anna ile geçirdiği eğlenceli ve dostça vakitler sayesinde atlatır. Hatta Anna ile o denli arkadaşlık ilişkisini ilerletir ki aralarında oluşan güven duygusuna dayanarak ona evlilik teklifinde bulunmaya hazırlanır. Anna ise hazırlığın farkında olup teklifi yapmamasını ve arkadaşlık ilişkilerinin zarar görmeden devam etmesini ister. Çünkü Anna'nın da imkânsız bir aşkı vardır ve evlilik teklifi, kurdukları dostluğa zarar verebilir. “Bir çeşit sosyal anlaşma olarak niteleyebileceğimiz evlilik, bu türde (Bildungsromanda) halkayı tamamlayan en önemli etmendir” (Duran, 2018, s. 32). Bu eserde ise kahraman evlenmemiştir. Evlilik kahramanın dönüşümünü tamamlayacak bir durum olarak beklenirken – türün bir gereği olarak – kahraman eser sonunda evli değildir. Evlilik ile “kahraman sosyal anlaşmaların en basitine imza atmış” (Yıldırım, 2006, YL Tezi, s. 16) olacakken, kahramanı evlendirmemiş olmak Hesse'nin eserini geleneksel Bildungsroman niteliklerinin dışında tutsa da, kahramanın başına gelen olayları olgunlukla karşılayıp yıkılmadan yoluna devam etmiş olması, bir tamamlanmışlık durumunun göstergesidir. Ve bu haliyle eser kahramanı, reddedilmiş evlilik teklifi vasıtasıyla da kendisini eğitmenin bir yolunu bulmuş olur. Goethe'nin Wilhelm Meister'i üzerine ‘Roman Kuramı’ eserinde değerlendirmeler yapan Georg Lukacs, Bildungsromandaki eğitim öğesinin ayırt edici rolünü şu sözlerle aydınlatır:

“Bir yandan toplumun hayat biçimlerine boyun eğip onları kabullenerek, öte yandan da kendi içine kapanıp, yalnızca ruhun içinde kavranabilecek içselliği tümüyle kendine saklayarak topluma ayak uydurur. Ulaştığı bu nihai nokta, dünyanın mevcut halini yansıtır; ama ne bir karşı çıkışı ne de bir onaylamayı ifade eder” (Lukacs, 2007, s. 138).

Lukacs'ın *nihai nokta* olarak değindiği iki karşıt tarafın deneyimlenmesi sonucu her iki tarafın da kendine has özelliklerinin olduğunun kabullenilmesi, kahramanı asıl olgunlaştıran mertebedir. Hesse'nin kahramanında görülen olgunlaşma da böyle değerlendirilebilir. Bir taraftan toplumsal gerçekliklerin dayatılması ve diğer yandan ancak kendi başına kalırsa algılayabileceği içselliği, kahramanı olgunlaştırır. Hem *dünyanın mevcut halini* anlamak hem ancak yalnız kendi içsellik değeri ile bir şeyleri kavrayabileceğini idrak edebilmek, kahramanın ulaşabileceği *nihai noktadır*. Bildungsromanda “Önemli bir ölçüt, olumlu/mutlu bir sonunun olmasıdır” (Asutay, 2012, s. 30). Hesse'nin karakteri açısından da kahramanın olumsuz durumları eskisinden farklı bir olgunlukla karşılıyor olması, Bildungsromanın gerekli ölçütü olan mutlu bir son olarak değerlendirmeye yeterlidir.

SONUÇ

Bildungsroman, okuru kahramanının zihinsel gelişimine tanık eden bir türdür. Kahramanın gelişimi genellikle çocukluk yıllarından itibaren kronolojik bir

doğrultuda ve otobiyografik anlatım şekli benimsenerek verilir. Alman edebiyatının 18 ve 19. yüzyıllarda yaygın bir türü olan Bildungsroman, zamanla daha geniş coğrafyalarda farklı milletlerin anlatım ifadelerinde de karşılık bulur ve günümüz edebiyatını beslemeye devam eder. Edebi sahadaki bu kıdemlilik, türün birtakım özelliklerinin değişmesi ya da esnemesi durumlarını da kuşkusuz beraberinde getirir.

Hermann Hesse'nin 'Gençlik Güzel Şey' eserinin Bildungsroman özellikleri açısından incelendiği bu çalışmada, öncelikle Bildungsromanın bir sözcük olarak ne anlama geldiğine değinilmiştir. Ardından edebiyattaki ilk kullanım örneklerinden bahsedilerek bir roman türü olarak işaret ettiği anlamlara yer verilmiştir. Ayrıca çalışmada incelenen edebi eserden alınan bazı kesitler vasıtasıyla, türün kendine özgü nitelikleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Önemli bir Bildungsroman niteliği sayılan yolculuk imgesi, 'Gençlik Güzel Şey' eserinin giriş sahnesinde okuru karşılar. Eser kahramanı, evinin dışında geçirdiği yıllardan sonra ailesine ve memleketine bambaşka bir insan olarak dönmektedir. Kahramanın kıyafeti, valizi ve hatta cebinde taşıdığı iş mektubu onun ideal kimliğine eriştiğinin bir işareti olarak gösterilir. Yolculuk, Bildungsromanın genel bir motifidir ve bu durum, türü yolculuk romanına dahil etmez. Çünkü Bildungsromandaki yolculuk okura bir seyir zenginliği sunmaz fakat dünya ile kendi içsel değerleri arasında gidip gelen kahramana bir düşünme aralığı sunar. Kahraman yolculuk vasıtasıyla kendisi gibi olmayanla karşılaşır, çatışır ve dönüşür. Dolayısıyla Bildungsromandaki yolculuğun- kahramana etkisi üzerinden düşünülecek olursa – daha uzun bir yolculuk olduğu söylenebilir. Kahraman ailesini ziyaret ettiği yaz tatilinde, eskiden sahip olduğu ve çevresince hoş karşılanmayan tavırlarından uzaklaştığını, artık saygın bir kişi haline geldiğini ailesine ve bütün kasabaya göstermek ister. Bunun için kahraman kısa ziyaretler gerçekleştirir. Dolayısıyla denilebilir ki yolculuk, bu eserde hem büyük hem küçük bir çember çizerek önemini gösterir.

Kahramanın dönüşümüne okuru tanık eden Bildungsroman, kahramanını ideal kimliğine ulaştırma biçimi olarak diyalektik yöntemi tercih eder. Kahraman, çıktığı yolculuk sayesinde bir nevi konfor alanından uzaklaşarak kendisi gibi olmayanla karşılaşır ve sancılı dönemler geçirir. Kahramanın karşılaştığı yeni dünya ve kendi dünyası arasında tespit ettiği farklılıklarla baş etmesi diyalektik bir yöntemle dengeye oturur. Toplumun beklentileri doğrultusunda gelişen yeni kimliği ile kahraman artık toplumun saygın bir üyesidir. Çalışmada, edinilen yeni kimliğin kahramanın boyun eğmesi olarak mı okunacağı sorusu da irdelenmiştir. Kahramanın diyalektik bir yöntemle olgunlaşır ideal kimliğine ulaştığı bu sürecin anahtar kelimesinin 'uzlaşma' olarak okunması gerektiği anlaşılmıştır. Kahramanın olgunlaşması, toplumsal değerlerle uzlaşmasının bir sonucudur. Hatta önce kahramanın uzlaşarak topluma ayak uydurduğu ve ardından toplumun da bir dönüşüm geçirdiği söylenebilir.

Çalışmada Bildungsromanın şu özellikleri ile belirleyici olduğuna değinilmiştir: biyografik, diyalektik, kronolojik ve teleolojik yön. Hesse'nin eserinin bu nitelikler uyarınca Bildungsroman olarak okunabileceği sonucuna varılmıştır. Çünkü otobiyografik anlatımlı eserde, kahraman eski ve yeni davranışlarını kıyaslarcasına çevresi ile diyalektik bir ilişki geliştirir ve nasıl bir olgunlaşma evresinden geçtiğini genel olarak kronolojik bir şekilde anlatır. Yolculuğunun ve dönüşümünün teleolojik olduğunun farkında olan kahraman, ideal kimliğine erişmiş saygın bir insan olma amacındadır. Kahraman bu uğurda yıllarını geçirir ve sonunda saygın bir iş edinerek olgunlaştığını duyurmak ister. Ancak Bildungsromanın genel nitelikleri arasında gösterilen evliliğin bu eserde gerçekleşmediğini belirtmek gerekir. Kahraman sevdiği bir kadına açılmayı beklerken kadının başka biriyle evleneceğini duyar. Ardından güvenilir bir arkadaşlık ilişkisi kurduğu başka bir kadına evlilik teklif etmek üzereyken kadın tarafından susturulur. Kahramanın üst üste ve kısa sürede yaşadığı bu durumla baş etme şekli, onun olgunlaştığının bir göstergesi olarak okunup Bildungsromanın genel olarak mutlu sonla bitme eğiliminin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak denilebilir ki eser, okura, kahramanın ideal olmayan döneminden kesitler sunarak yolculuk ve uzaklaşma yılları arasından sonra kahramanın olgunlaşarak döndüğü bir dönüşüm ve olgunlaşma evresi sunmuştur.

Yazar Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışma tek yazarlı olup yazar katkı oranı %100'dür ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Almanca-Türkçe Sözlük. (1998). Das Bild. Die Bildung. İçinde *Karl Steuerwald Almanca – Türkçe Sözlük* (1. Baskı, s. 113).

Asutay, H. (2012). Oluşum romanı geleneği ile günümüzdeki izleri üzerine. *ZfWT: Zeitschrift für die Welt der Türken*, 4 (2) ss. 27 – 36.

Aytaç, G. (2001). *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Multilingual.

Bahtin, M. M. (2016). *Söylem Türleri*. Çev. Okan N. Çiftçi, İstanbul: Metis Yayınları.

Deutsch-Englisch Wörterbuch. (t.y.) Das Bild. İçinde *Englisch-Deutsch Deutsch-Englisch Wörterbuch* (1.Baskı, s. 623).

Duran, Z. (2018). Bir oluşum romanı olarak hiç. *Molesto: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), ss. 31 – 42.

Gürle, M. (2018). *Ölülerle Konuşmak: Shakespeare'den Joyce'a Tutunamayanlar'da Edebi Miras Meselesi*. 2. Baskı, Çev. Ümran Küçükislamoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.

Hesse, H. (2022). *Gençlik Güzel Şey*. 10. Baskı, Çev. Behçet Necatigil-Kamuran Şipal, İstanbul: Can Yayınları.

Kudat, C. (2012). *Deutsche Literatur: Arbeit mit Texten und Textausschnitten vom Mittelalter bis zum Naturalismus*. 2. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık.

Lukacs, G. (2007). *Roman Kuramı*. 2. Baskı, Çev. Cem Soydemir, İstanbul: Metis Yayınları.

Metzler Autoren Lexikon. (2004). Hermann Hesse, İçinde *Metzler Autoren Lexikon: Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart* (3. Baskı, s. 314)

Özdemir, A. N. (2018). Tersine bir Bildungsroman: Tante Rosa. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (2), ss. 497 – 507.

Pamuk, O. (2017). *Saf ve Düşünceli Romancı*. 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Parla, J. (2018a). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları

Parla, J. (2018b). *Orhan Pamuk'ta Yazıyla Kefaret*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sevinç, C. (2016). Sanatçı romanı (Künstlerroman) olarak Karartma Geceleri. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (11), ss. 95 – 113.

Soyöz, N. S. (2016). *Cumhuriyet Öncesi Türk Edebiyatında Kadın Oluşum Romanı* (Yüksek Lisans Tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü

Tunçok, G. Z. (2019). Sevgi Soysal'ın “Yürümek” adlı romanını Bildungsroman ve kadın Bildungsromanı olarak okumak. *Söylem Filoloji Dergisi*, 4 (1), ss. 44 – 56.

Ünal, D. Ç. (2020). Bildungsroman türünde avangart dönüşümler. *Lacivert Dergi*, 16 (96), ss. 50 – 55.

Wilpert, G. v. (2001). Bildungsroman. İçinde *Sachwörterbuch der Literatur* (8. Baskı, s. 91)

Yıldırım, S. (2006). *İngiliz edebiyatında Bildungsroman geleneği: Henry Fielding'in Tom Jones, Charles Dickens'in Great Expectations (Büyük Umutlar), James Joyce'un A Portrait of The Artist As A Young Man (Genç Bir Adamın Sanatçı Portresi) adlı romanları* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara